

MEZEY KATALIN

Várkonyi Nándor elnémitása

Várkonyi Nándor kiiktatása a magyar irodalmi és kulturális köztudatból az elmúlt 60 esztendő kultúrpolitikájának igen komoly teljesítménye. Várkonyi Nándor 52 éves volt 1948-ban, amikor az elnémitás sorsára jutott, és sokrétű, fáradhatatlan munkássága révén a magyar irodalom különböző generációinak igen sok képviselőjéhez személyes, jó kapcsolattal kötődött, irodalomtörténeteinek és főként *Sziriat oszlopai* című művelődéstörténeti munkájának köszönhetően ismert volt, sőt népszerűségnek örvendett a szélesebb olvasóközönség körében is.

1927-ben bízta meg őt – rendkívüli tájékozottságát, olvasottságát, páratlan szellemi képességeit ismerve – a neves irodalomtudós, Tienemann Tivadar azzal, hogy írja meg az 1880–1920 közötti időszak magyar irodalmának történetét. A Várkonyi Nándor által választott munkamódszer eredményeként az elkészült, *A modern magyar irodalom története 1880–1920* című kötetben mintegy ezer író szerepel. A beválasztott kortárs írók mindegyikének levelet írt, kérve, hogy küldje el a készülő mű számára rövid szakmai életrajzát és legfontosabb műveinek jegyzékét. (Pedig akkor még nem az interneten folyt a levelezés, hibátlan gépirással, borítékokat címezve, postaköltséget fizetve kellett szétküldenie leveleit.) E széleskörű kapcsolatfelvétel során olyan, épp csak pályára állt fiatalokat is megkeresett, mint pl. Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, Papp Károly. Ekkor került – először csak levelező – ismeretségbe Kodolányi Jánossal is. Már 1927-28-ban felfigyelt rájuk, már akkor tudta, hogy ezek a húszas éveikben járó – tehát nálánál fiatalabb – költők, írók is beletartoznak a magyar irodalom történetébe. Munkamódszere az éles szemű értékválasztáson túl rendkívüli alázatról és munkabírásról, az irodalomtörténeti szakma iránti megalkuvás nélküli elkötelezettségről tanúskodik.

Várkonyi Nándor irodalomtörténete persze hamarosan parázs viták és konfliktusok forrása lett. Az, hogy kit milyen terjedelemben tárgyalt, mutatott be a kötet, megosztotta az irodalmi életet. Sokan sértett hiúságukban szembefordultak vele, és minden fórumon támadták. Irodalmunk akkori legnagyobb alakjai viszont egy életre barátjukként tartották számon őt, és ápolták a hozzá fűződő kapcsolatot.

Ekkortól fonódott össze írói-szerkesztői pályája például Szabó Lőrincével is, a rendszeres levelezésen túl kölcsönösen publikáltak az egymás által éppen indított folyóiratokban, vagy egymás szerkesztőtársai voltak éveken át. Illyés Gyulával a híressé lett francia nyelvű Pogány-féle magyar versantológia, ill. a Gara-féle prózaantológia szerkesztése ügyében is levelezett. Kodolányi Jánosnak nemcsak barátja, de életművének szellemi formálója, írói kibontakozásának segítője lett.

Elmondható az is, hogy megjelent vaskos kötete irodalomtörténet-írási hullámot indított el. Példaként elég, ha Szerb Antal (*Magyar irodalomtörténet*, 1934, *A világirodalom története*, 1941) vagy Babits Mihály (*Az európai irodalom története*, 1936) műveire utalunk. De nem csak ennek az 1928-ban megjelent kötetnek, majd bővített változatának, a hasonló alaposággal szerkesztett, 1942-ben kiadott *Az újabb magyar irodalom története 1880–1940* című könyvének köszönhetően szövődött össze híre-neve a határokat átívelni kénytelen magyar irodalom minden generációjával. Nagy számú publikációjával: eredeti műveivel, verseivel, prózáival, de műfordításaival, recenzióival, esszéivel is jelen volt minden arra érdemes irodalmi és kulturális folyóiratban. Pályakezdésétől Osvát haláláig rendszeres szerzője volt a Nyugatnak. (Osváthoz komoly barátság fűzte, és nagy megrendülést okozott számára halála. Ha további Nyugat-beli szereplését nézzük, kitűnik, hogy pályájában is törést jelentett ez a tragikus esemény.) Számos kortárs, aktuális művet fordított le pl. francia nyelvről magyarra, és nem egyszer kavart vitát eredeti gondolatvilágú, a kor nagy szellemi irányzatait ismertető vagy éppen kritizáló esszéivel. Részt vett számos új, generációs irodalmi fórum szerkesztésében is.

De képességei nemcsak a filozófiai, a szellemi, a művészi teljesítmények sokaságában, nemcsak az értékek felfedezésében, nemcsak a példátlan lexikális tudásban nyilatkoztak meg. Közismert, hogy rendkívüli nyelvtelenség volt: 40 éves korára az összes élő európai nyelvet írta-olvasta, beszélt, hasonlóképpen az európai kultúra megismeréséhez szükséges holt nyelveket is, a hébertől (az egyetemen hebraisztikát is tanult) a görögig, latinig és tovább. Általában eredeti nyelven olvasta a kortársakat és persze a klasszikusokat is.

Különleges memóriája volt: az agya lefényképezte a látott szöveget. Ezt az adottságot a pszichiátria betegségként tartja számon. Galsai Pongrác, aki

Pécsett szintén tanítványa volt, megírta a Várkonyi Emlékkönyvben, hogy ha ránézett egy oldal sűrűn nyomtatott szövegre, rövid rögzítés után fejből pontosan el tudta mondani azt. Ráadásul még egy hónap múlva is betűre pontosan emlékezett a „lefényképezett” szövegre. Talán ez a különleges adottsága is okozta, hogy ha nem végzett szellemi munkát, ha nem írt, úgy érezte, hogy „dörömbölnék a fejében”, hogy valami szét akarja feszíteni a két halántékát. Ki kellett írnia magából a gondolatokat.

Sorsának különös keresztje, hogy 1920-ban teljesen megsüketült. 1914-ben, az első világháború kitörésekor első éves egyetemista volt. 1916-ban, ahogy a *Pergő évek* című önéletrajzi regényében írja, „berántották” a hadseregbe, s ott rövid időn belül egy olyan fertőzőes középfültőgyulladásra kapott, aminek következtében már akkor egyik fülére megsüketült. Ez is oka volt, hogy 1917-ben leszerelték, bár tüdővésszel is megfertőződött ezekben a háborús hónapokban. 1920-ban váratlanul, egyik pillanatról a másikra elnémult körülötte a világ. Egyszer azt mondta egyik ismerősének: „Hála Istennek, megsüketültem.” S a kérdésre, hogy miért hála Istennek?, miért szerencse ez? – azt felelte Várkonyi: Ha nem süketülök meg, még jobban szétapróztam volna magamat, nem tudtam volna még ennyire sem az életművemre, az irodalmi munkásságomra koncentrálni.

1924-től Pécsett egyetemi tanárként és az egyetemi könyvtár könyvtárosaként dolgozik. Itt is írógenerációk sorával találkozik, mondhatni, írógenerációk sorát indítja el pályáján Weöres Sándortól kezdve Csorba Győzőn, Gáspár Margiton, Tatay Sándoron és másokon át egész Mészöly Miklósig.

1941-ben, tiltakozásul a hitleri „Ostmark-program” ellen, amelynek Pécsett volt a központja, és amely a Dunántúl elgermánosítását és a német birodalomba való beolvasztását tűzte ki célul, Pécs város akkori vezetői és értelmisége szükségét érezte, hogy útjára indítson egy magyar kulturális folyóiratot. A *Sorsunk*, amely a Janus Pannonius Társaság égisze alatt, Várkonyi Nándor főszerkesztésével Hitler nagyszabású politikai hadműveletének kívánt ellentmondani, s hamarosan a magyar szellemi élet fontos fóruma lett 1948-ig folyamatosan megjelent. Furcsa módon később emiatt a nyilas-hatalommal való együttműködéssel vádolták meg a lapot és Várkonyit is, mondván, hogy a *Sorsunk*at a nyilas kormány megtúrte, míg a többi irodalmi lapot sorra betiltotta. Pedig a

Sorsunk megjelenése kizárólag annak a szerencsének volt betudható, hogy Weöres Sándor, a lap egyik alapítója és állandó munkatársa, véletlenül – nincsenek véletlenek, persze – az akkori pécsi polgármesterhelyettesnek, Blaskovich Mihálynak az unokaöccse volt. Így azokban az időkben a város adott hónapról hónapra engedélyt a folyóirat megjelenésére. Engedélyezte, hogy megszólaljon a magyar irodalom egészen 1948-ig.

Ekkor azonban megtörtént Várkonyi Nándorral is az, ami az akkori írógenerációk legjobbjaival rendre megtörtént: ismét – de ezúttal más dimenzióban – elnémult körülötte a világ. Kiiktatták őt a magyar irodalmi élethől, s ez a kiiktatás olyan sikeres volt, hogy 1994-ben, amikor elkezdtek újra kiadni műveit, illetve kiadni hétezer kéziratoldalas írói hagyatékát, ami soha nem jelent meg azelőtt, a „szakma” látatlanban elutasító hozzáállása, a fiatalabb generációk részéről pedig a teljes ismeretlenség fogadta. Ezen még a *Sziriat oszlopai* hetvenes évekbeli két kiadásának híre sem enyhített sokat.

Ha megnézzük, hogy milyen eszközökkel történt egy ilyen, mélyen a magyar szellemi, irodalmi életbe beágyazódott személyiségnek, egy ilyen hatalmas tehetségű, sokakat magához vonzó embernek a kiiktatása, aki ráadásul mind irodalomtörténeteivel, mind *Sziriat oszlopai* (1941, 1942, 1972, 1984, 2002) című kultúrtörténeti munkájával az olvasók széles táborát is meghódította, akkor rábukkanunk a többé-kevésbé mindannyiunk által ismert, átélt politikai hecckampányokra és hatalmi manipulációkra. Ezek természetesen nagyon sokfélék, az útban lévő személy nyílt, máskor titkos likvidálásától, bebörtönzésétől a kenyérkereső foglalkozásából való elbocsátásáig, anyagi javainak elkobzásától a családjával való megszarolásáig terjed és tovább. A sajtó által indított rágalomhadjárat esetünkben, de tágabban tekintve is minden ilyen folyamatnak nagyon fontos részét képezi. Balzac *Elveszett illúziók* című regényében ennek – talán első – pontos leírását olvashatjuk, mindenkinek ajánlom figyelmébe, mert a mai napig azt a módszert használják a sajtó- (és média-) hecckampányok, amit leír. Mi kell hozzá? Egy vagy több célszemély, akiket becsületüktől, szakmai előmenetelüktől, társadalmi cselekvőképességüktől meg akarunk fosztani, kell hozzá jó pár ugrásra kész, egy kézből etetett és pénzért mindenre kapható sajtóorgánium, és kell, természetesen egy kellőképp hiszékeny, minden új információ

gyanakvás nélkül, kritikátlanul kapva-kapó társadalom. Miklóssy Endre idézte Hamvas Béla zseniális elbeszélését: amikor egy vándor idegen vidékre érkezvén megkérdezi az ott élőktől, hogy most ott éppen mit hazudnak? Mit kell hazudni? A magyar társadalom tagjai, sajnos, sokszor nem teszik fel ezt az élettapasztalatról tanúskodó kérdést. Nem tudnánk, hogy fel kell tenni? Elhisszük, amit el akarnak hitetni velünk, mondván, hogyha minden újság, rádió, tévé ugyanazt harsogja, akkor az biztos igaz. Kell ez a hiszékenység a rágalomhadjáratok eredményességéhez, és kell a mások bajba jutása feletti káröröm is. Tehát kell a meggyengült társadalmi kohézió, hogy ne azonosuljak a bajba jutottal, még ha hozzám tartozó is, hanem határolódjam el tőle.

És mit szokás rágalomként a kipécézett fejére szórni? Az irodalom, a szellem világában általában két dolgot: az egyiket hangosan, a másikat az úgynevezett „suttogó propaganda” segítségével. Hangosan, rossz esetben azt, hogy politikailag ártalmas és veszélyes, enyhébb esetben, hogy felelőtlen, hogy nem tartozik a politikai progresszióhoz. Korábban azt mondták, hogy a nép ellensége, a kizsákmányolás híve, nacionalista, irredenta, reakciós, klerikális, sőt klerikális reakciós, stb.

A suttogó propaganda pedig azt hírlelte éppoly intenzíven: „Nem igaz ugyan az a sok minden, amit mondanak róla, hogy reakciós, hogy ellenséges, meg hogy veszélyes lenne. De az biztos, hogy tökéletesen tehetségtelen, a művei rosszak, nem érdemes foglalkozni vele. Nem vetted észre? Idejétmúlt, unalmas, egy esztétikailag értékelhető sora nincs...” A művészvilágban, a szellemi életben ez a két eszköz együttesen nagyon sokra megy. De persze ez csak az előtűz, nem maradnak ennyiben a dolgok.

Hallottunk a szocialista országokban, köztük Magyarországon, a könyvtáraknak 1946–53 között megtörtént „kiselejtezéséről”. Ugyanez a Szovjetunióban már a húszas-harmincas években lezajlott. A világtörténelem legnagyobb szervezett könyvpusztítása. Ebből a folyamatból mi is jócskán kivettük a részünket, mint Sipos Anna Magdolna megírta: körülbelül húszezer címet (azaz több millió kötetet) selejtezték ki országszerte. Könyvtárosokat, diákokat, tanárokat, hivatalnokokat, „egyszerű párttagokat” mozgósítottak az ügy érdekében, és teherautókon hordták a rengeteg könyvet a zúzdákba.

Zárójelben: képzeljük el a pécsi egyetemi könyvtár könyvtárosát, Várkonyi Nándort, a mindkét fülére

süket, kiváló író, kultúrhistorikust és bölcselet, amint éjszaka a város központjából tolja haza nyolc kilométeren át rácvárosi lakásába letakart babakocsiban a pécsi egyetemi könyvtárból a kiselejtezésre, elpusztításra ítélt legfontosabb köteteket. Mit kockáztatott akkor ezzel? Ezt talán ma is tudja mindenki. Hiszen az írók társadalomból való kiiktatásának csak az egyik módszere volt, hogy a munkáikat indexre tették, kivonták a forgalomból, és többet nem adták ki. A szilenciumon, az elhallgattatáson, a lejárató-hadjáraton túl, ami az erkölcsi és szakmai megsemmisítésüket biztosította, sok egyéb módszer is volt. Tudjuk, hogy másokhoz hasonlóan nem egy író is elvitt éjszaka az ÁVO: vallatták, megkínózták, börtönbe zárták vagy internálták őket Kistarcsára vagy a megsemmisítő táborba, Recskre. (1956 után megint több írónemzedék került valamilyen módon a büntetőintézmények látókörébe.) Tehát nagyon sokat kockáztatott Várkonyi, amikor az elpusztításra ítélt szellemi értékek megmentése érdekében szembeszegült a politikai akarral.

De ha már, hát nem is ez a legmókásabb ebben a történetben. Hanem az, hogy az örökösei megpróbálták eljuttatni a felszabadult, rendszerváltó könyvtári struktúrába Várkonyi Nándor könyvhagyatékát. Végül 2012 tavaszán sikerült is: a Pécsi Városi Könyvtár egyik helyiségében megnyílt Várkonyi Nándor emlékszobája, és elhelyezést nyert benne értékes könyvgyűjteménye, miután az illetékes könyvtári vezető felvilágosítást nyert arról, hogy egyáltalán ki is az a Várkonyi Nándor. Pécsett! Dicséretére legyen mondva, hogy végül nem gördített akadályt, és így Várkonyi Nándor emlékszobájának könyvespolcaira visszakérültek azok a könyvek is, amelyeket ő mentett meg a bezúzástól hatvan éve.

A teljes kultúraváltás szándéka ismert volt, mert a Szovjetunióban ez a kultúraváltás az 1920-as évektől kezdődően megtörtént. Várkonyi tudta, hogy ebben a politikai rendszerben ez elkerülhetetlen. Jól ismerte és pontosan írta meg többek között az „októberi puccsnak” is elborzasztó, gátlástalan erőszakosságát nagy munkájában, *Az ötödik emberben*. Tehát tudta, hogy vérre megy a játék, mégis a maga eszközeivel, a maga személyiségével akadályt próbált állítani ennek a barbárságnak az útjába.

Egy rövid idézet segítségével szeretném érzékelteni azt az állapotot, amelybe a szerkesztői munkától és a publikálás lehetőségétől megfosztott, politikailag megbélyegzett, szakmailag megsemmisített Várkonyi Nándor került. Érzékletesen örökítette

meg az eltiltás után beálló személyiségállapotot a *Pergő években*. A világháború idején, amikor besorozták katonának, utólérte őt egyfajta depresszió. Erre hivatkozik az idézet elején: „Ennek a kórságnak az igazi természete harminc év múlva világosodott meg előttem. 1948 után Kodolányi Jánost és engem feketelistára tettek, elnémítottak. A kényszerű tetlenségben kezdtem olyanszerű tüneteket észlelni magamon, mint amit katona koromban, s hasonlókat figyeltem meg Jánoson gyakori és hosszas együttléteink alatt. Régi emlékeim alapján drótsövénybetegségnek mondtam állapotunkat, de ez a diagnózis csak hasonlatképpen volt helytálló, hiszen fizikailag elvileg szabadon mozoghattunk. Megtudtuk, hogy három dimenzió nem elég. Valójában az történt, hogy kiestünk a tér-idő kontinuumból. Az idő állt fölöttünk, megsűrűsödött, pszichénkre a bűvárharang fojtó légnyomása nehezedett. Ennek ismeretében nem volt nehéz erélyes és eredményes gyógy módot konstruálnunk. A legfontosabb, hogy ilyenkor az ember megállapítsa egyéni tér-idejét s ennek relativitását, relációját a környezetéhez.”

Ennek az erélyes és eredményes gyógy módnak köszönhető, hogy az elhallgattatás éveiben mind Várkonyi Nándor, mind Kodolányi János nagy léptékű és terjedelmű életművet hozott létre. Tehát ahogy a politikai hatalom kidolgozta és bevetette a maga szocio-technikáit üldözöttei ellen, hasonlóképpen az olyan üldözöttek is, mint Várkonyi és Kodolányi, felmérték a helyzetüket, és megalkották a maguk külön világát, külön tér-idő valóságát, és dolgozni tudtak életművük kiteljesítésén. Megkérdeztem egyszer dr. Várkonyi Pétertől, Várkonyi Nándor fiától, hagyatéka gondozójától, hogy hitt-e vajon abban az édesapja, hogy ezek a művek valaha megjelenhetnek? Hiszen *Az ötödik emberben* például több mint száz oldalon taglalja Marx munkásságát, a marxizmus létrejöttét, célját stb. És ennek a fejezetnek *Az antitalentum* a címe. Ezt természetesen Marxra értette. Ám Várkonyi úgy használta ezt a kifejezést, ahogy az Antikrisztust szokták emlegetni. Hogy Marx egy félelmetes talentum volt, csak éppen nem az építkezés, hanem a rombolás talentuma. Le kell rombolni minden társadalmi hagyományt és tudást, minden társadalmi közösséget, minden szellemi értéket, amit létrehozott odáig az emberiség, ez a marxizmus lényege. „A múltat végképp eltörölni...” – ez kell ahhoz, hogy egy teljesen új társadalmi struktúra és szellemi közeg jöjjön létre.

Ráadásul nemcsak megírta istenkísértő nyíltsággal a „keleti világ alkonyát”, de kéziratát oda is adta néhány tanítványának, barátjának elolvasásra. Becsületükre válik, hogy egyikük sem szaladt vele az államvédelmi hatósághoz. Várkonyi nagyságát mutatja, hogy nyugalommal kívül tudott helyezkedni korán. Akkoriban, az ötvenes, hatvanas években ereje teljében volt az ún. szocializmus, lövöldözték fel az ürbe az embereket, a világ első katonai hatalma volt a Szovjetunió. Úgy nézett ki, hogy a szocializmus méltó versenytársa a kapitalizmusnak, az imperializmusnak. Hitt-e abban Várkonyi Nándor, hogy van jövő, amelyben írásai érvényre jutnak, megjelenhetnek?

– Hitt – volt a válasz. – Teljesen biztos volt benne. Tudta, hogy a történelem ura a teremtő Isten, és hogy a legkegyetlenebb hatalom is lehanyatlik egyszer. – És hétezer kéziratoldalt hagyott maga után egy faládjában. A gyermekeire hagyta, miután megeskette őket, hogy csak akkor adják ki a kezükből, ha valóban megváltozott körülöttük az a bizonyos tér és idő, amely a bűvárharangját 1948-ban ráeresztette.

Halála előtt hat évvel elgondolkodtató dolog történt vele, aminek következtében befejezetlen maradt *Az ötödik ember* hatalmas folyama. Megírta a *Sarló és kalapács* című fejezetet, a szovjet hatalom megszületésének történetét, de a *Horogkereszt és vesszőköteg*, a nemzeti szocializmusról és a fasizmusról szóló rész már nem készült el, csak a vázlatpontjai maradtak fenn. Váratlan megkeresés érte Várkonyi Nándort. Mint említettem, véleményezésre többeknek megmutatta írásait, holott azok, ahogy a hajdani szocialista szerkesztőségekben mondani szokták: „rendőrért kiáltottak”. Elsősorban *Az ötödik ember* kézírata miatt bármikor perbe foghatták és lecsukhatták volna őt például „a társadalmi rend felforgatására irányuló tevékenység” vádjával. De nem ez történt. Meggyőződése, hogy a mindenki után szimatoló politika tudomására jutott, hogy mindenek ellenére, filléres gondokkal küszködve, nyugdíjasan is munkát vállalni kényszerülve ez az ember mégis ír, és valószínű olyan dolgokat ír, amiket nem kellene, hogy megírjanak. És úgy döntött, hogy meg kell próbálni valahogy leszerelni őt. Megkereste egy nagyon művelt, nagyon tájékozott – ebből a szempontból igazán dicsérendő – szerkesztő, művelődéstörténész, aki akkor a Magvető Kiadó igazgató-helyettese volt. Megkereste azzal, hogy ő kieszközölje hírhedt igazgatójánál, hogy megjelenjen újra Várkonyi nevezetes műve, a *Sziriat*

oszlopai. Kéri tehát a kéziratot. Persze, nem gondolták, nem tudták, bár lehet az is, hogy gondolták és tudták, hogy Várkonyi Nándor időközben azt a vékony kis könyvet ezernél több oldalas két kötetű fejlesztette. Az egyik kötet *Az elveszett Paradicsom*, amely több mint ötszáz oldal, és amelyben a *Sziriat oszlopai* első változatának három fejezetét bontotta ki a szerző. A másik meg maga a kiteljesített, szintén több mint ötszáz oldalas *Sziriat oszlopai*. Várkonyi mind a kétöt benyújtotta a kiadónak. *Az elveszett Paradicsom*ot hamarosan visszakapta, ez a mű elfogadhatatlan volt az akkori magyar könyvkiadás számára. De a *Sziriatra* szerződést kötöttek, nagy előleget fizettek, olyat, aminek segítségével el tudott költözni rossz állapotban lévő kis rácvárosi házából egy modern panellakásba az író. Az idős embernek, aki feleségével együtt sok munkával, nagy szegénységben élt, ez igen komoly lehetőség volt.

A kiadóban viszont elkezdtek olvasni a *Sziriat oszlopa*it. Olvasni és kihúzgálni. Megérkezett az új lakásba a *Sziriat oszlopa*inak korrektúrája, amit úgy vágott Várkonyi Nándor a földhöz, hogy a több száz oldal szanaszét repült. Azokhoz a kihagyásokhoz képest is, amelyekbe már kényszerű módon beleegyezett, drasztikusan meghúzták a könyvet. Úgy adtuk ki tehát 1994-től a Várkonyi Nándor életműsorozatban újra a két, hetvenes években már megjelent kötetet, hogy azokat szerkesztőként én magam vettem össze sorról sorra az eredeti kézirattal. A *Pergő évek* jó egyharmadát, a *Sziriat oszlopa*inak több mint egynegyedét kellett visszaírni. Az állt például önéletrajzi regényében, a *Pergő évek*ben, hogy a Pozsonyközei kis faluban, Stomfán, ahol 1920-ban a gróf Károlyi család gyermekeinek tanítója volt, az etnikai ellenségeskedés ismeretlen volt. Ezt csak a csehszlovák állam megalakulása után odaküldött cseh hivatalnokok, tanítók hozták divatba. Persze, hogy ez a mondat nem került bele a Magvető kiadásába. Ahogy az a rész sem, amiben – a múlt század első éveiben, jóval a ún. „szocializmus” kudarca előtt – egy nyitrai szerzetes tanár a középiskolások kérdésére válaszolva pontról pontra kifejti, hogy miért és miben életszerűtlen és kivihetetlen a marxizmus által elképzelt társadalmi berendezkedés.

Mindent helyreállítottam, amit kihúztak, és mindenütt megjelöltem a korábban cenzúrázott szöveget. Ezekből pedig egyértelmű és nyilvánvaló, hogy a kihúzások nem azt szolgálták, hogy jobb legyen a mű, hanem azt, hogy valamennyire megfeleljen az ideológiai elvárásoknak és azoknak a történelmi hazugságoknak, amelyeket mindenkinek kötelező volt elhinnie. Ne tanúskodjék másról senki.

És hogy olykor nemcsak meghúzták, hanem ha úgy tartották jónak, bele is írtak a kéziratokba, arra a *Pergő évek* esete a bizonyíték. Egy helyen az eredeti kéziratból a megjelent változat két-három bekezdése hiányzott. Két-három bekezdés, amelyek az első világháborúra vonatkozó, meglehetősen sematikus történelmi magyarázatot tartalmaznak. Várkonyi Nándor nagyon precízen összerendezte hátrahagyott írásait, de hiába kerestem, ezek a bekezdések nem szerepeltek sehol. Tehát kéretlen társszerzője is volt olykor az akkoriban publikált műveknek. (Itt ez azért történhetett meg, mert a Magvető felkérésére megírt *Pergő évek* már az író halála után jelent meg. A Kodolányi Jánosról szóló fejezet írása közben megbetegedett, és kevéssel később, 1975. március 11-én szívinfarktuszban halt meg.)

Mindenkinek szívből ajánlom Várkonyi Nándor műveit, bár többnyire nem könnyű beszerezni őket. *Az ötödik ember* három kötete, a *Varázstudomány*, a *Sziriat oszlopai* és *Az írás és a könyv története* maradéktalanul elfogyott. Nem a könyvtárak vásárolták meg őket, húsz-harminc példánynál többet nem vettek meg, és sajnos, azokat sem tartják polcon. A széles olvasóközönség vette meg az eddig tizenegy vastag kötetből álló életműsorozat egyenként ezer-ezeröttszáz példányát, és ma is hosszú előjegyzési listák vannak rájuk az antikváriumokban.

Szinte naponta megkérdezik tőlem, mikor adjuk ki újra ezeket a könyveket? Pénz kérdése az egész: jónéhány milliócska – támogatás – hiányzik ahhoz, hogy újra megjelentessük őket. A nagy terjedelmű, igényes kivitelű kötetekből legalább három-négyezret kellene – megfelelő hírveréssel – piacra bocsátani ahhoz, hogy a könyvek árban is versenyképesek legyenek. Ekkora befektetéshez sajnos egyelőre nincs elegendő pénze a Széphalom Könyvműhelynek.